

Ko sem premišljeval o velikem vplivu, ki ga je na Prešerna imela Grillparzerjeva Sappho, me je seveda začelo zanimati še vprašanje, ali bi se našli še drugi sledovi, da je naš pesnik poznal Grillparzerjeva dela. Najbližja je bila misel, da je treba pregledati Grillparzerjevo dramo *Des Meeres und der Liebe Wellen*, v kateri igra glavno vlogo svečenica boginje ljubezni Hero, podobna Bogomili po lepoti in svečeniški službi. Kidrič pravi v svojem *Prešernu* na strani 377, da je Prešeren mogel poznati zgodbo o Heri in Leandru iz Schillerjeve balade. Zato si najprej ogledjmo balado *Hero und Leander*, ki je nekaj desetletij starejša od Grillparzerjeve drame.

V Sestu ob Helespontu (Schiller in Grillparzer imata obliko Sestos, ne Seist[os], kakor piše Kidrič) živi svečenica Afrodite Hero, lepa kakor Hebe (boginja večne mladosti). Silna ljubezen jo veže z junaškim lovцем Leandrom, ki prebiva v Abidu (Abydos) na drugi (azijski) obali Helesponta. Kako je nastala ta ljubezen, pesnik ne pripoveduje. Ugotavlja samo kratko, da je oba zadela božja moč Amorjeve strele. Toda očeta zaljubljenecv sta nasprotna tej zvezi in jo hočeta preprečiti. Ljubezen je pa iznajdljiva in Leandru uspe, da premaga vse ovire: skozi mesec dni vsako noč plava čez Helespont in se zjutraj vrača domov. Pride pa jesensko enakonočje s svojimi viharji. Neko noč divjajo na morju vetrovi med gromom in bliskom in ugasijo luč, ki je svetila na Herinem oknu Leandru, da ni izgubil smeri. Drugo jutro naplavijo morskimi valovi Leandra mrtvega na breg. Nesrečna Hero konča svoje življenje s skokom v morje.

To snov je v predelani obliki porabil Grillparzer za svojo žaloigro. V Sestu je svetišče boginje Afrodite, kjer je Herin stric višji svečenik. Svečeniška čast je v Herini družini dedna in že pred Hero je opravljala službo deviške svečenice njena teta, sestra sedanjega višjega svečenika. Drama se začinja z jutrom dne, ko bo ob veliki slovesnosti Hero napravila obljubo vednega devištva in za vedno postala svečenica. Hero pričakuje tega dogodka vedra, povsem mirna in s svojo usodo za zadovoljna, kajti tudi o njej velja, da »srce mladó ni za nobén'ga vneto«. O ljubezni ne ve tako rekoč nič. Boga Amorja časti tako, kakor človek časti to, česar ne pozna: »... ehren will ich dich, wie man verehrt, was man auch nicht erkennt.«

K slovesnosti hčerine posvetitve sta prišla tudi oče in mati — in mati bi jo rada odvrnila od njene namere, kajti »das Weib ist glücklich nur an Gattenhand«. Tako ji svetuje mati, ki ni, kakor pravimo, srečno poročena, ampak v zakonu prava sužnja gospodovalnemu možu! In Hero se kmalu prepriča, da je vsaj glede njene osebe imela mati — prav. Kajti k prazniku je prišel iz Abida tudi mladi Leander s prijateljem Navklerom. Leander je vzor moške lepote in moči, kakor je tudi Hero po lepoti kraljica med vrstnicami. Vsa dekleta gledajo za njim, on je pa kljub temu osamljen, ker ga stalno muči velika otožnost. Njegov prijatelj ga je pripeljal v Sestos, ker je slišal, da se otožnost ozdravi s tem, če se bolni dotakne obleke svečenice. Ko je prišla v slovesnem sprevodu mimo Hero in zagledala nesrečnega mladeniča, se je na mah v srcih obeh vnel neugasljiv plamen ljubezni. Še isti dan je ujel Leander priložnost, da je govoril s Hero. Oba sta nesrečna ob misli, da sta se spoznala za dan, pravzaprav samo za nekaj ur prepozno. Otožna odide Hero v stolp, kjer ji je namenjeno samotno stanovanje do konca dni, in ravno hoče ugasiti luč, ki je svetila v njeni sobici, ko se prikaže na oknu on, ki ga je imela prav ta čas v mislih: Leander. Preplaval je Helespont, smer mu je kazala luč v Herinem stolpu. V strahu, da bi ga ne odkrila tempeljska straža, je preživel noč v stolpu in odšel šele drugo jutro, ko je obljubil Heri, da bo prišel tudi drugo noč; zato naj gori luč na oknu. Pri tempeljski straži je pa nočni nemir zbudil sum in po raznih znamenjih je Herin stric sklepal, kaj se je moralo zgoditi. Zato je skrbel, da je bila Hero, trudna po razburljivih noči, ves dan močno zaposlena in je zvečer tako trdno zaspala, da ni opazila, ko je stric ugasil luč. Drugo jutro so našli Leandra mrtvega na obrežju, Hero pa je umrla od žalosti.

Že ta bežni pregled vsebine kaže, da je Prešernova Bogomila bližja Grillparzerjevi Heri kakor Schillerjevi in da je po vsej verjetnosti imel Prešeren predvsem Grillparzerjevo dramo pred očmi, ko je iskal primero za lepoto Bogomilino. Več razlogov govori za to misel.

1. Prešeren imenuje Hero »slovečo«. To ime ji je pristajalo zaradi tega, ker sta se v razdobju malo desetletij ukvarjala z njeno zgodbo dva slavna pesnika, zlasti pa zaradi tega, ker je bila junakinja drame, ki je prav takrat, ko je Prešeren sam nameraval pisati dramo, doživela prve štiri uprizoritve v dunajskem Burgtheatru. Grillparzerjeva drama je bila prvič uprizorjena v aprilu 1831, Prešeren je pa pisal *Krst* 1835 in ga izdal okrog 14. aprila 1836 (Slodnjak v SBL 542). Podobno imenuje Prešeren Leonoro Estijanko »imenitno«, kar sta jo opevala Tasso in Goethe.

2. Prešeren poudarja lepoto Herino. Res, tudi Schiller pravi, da je lepa kakor Hebe, pri Grillparzerju pa je na njeni lepoti še poseben poudarek. Grillparzer pravi v svoji avtobiografiji, da je dramo o Heri napisal prav zaradi neke izredno lepe ženske: »Eine wunderschöne Frau reizte mich, ihre Gestalt, wenn auch nicht ihr Wesen, durch alle diese Wechselfälle durchzuführen« (Neckerjeva izdaja Grillparzerjevih zbranih del, 12. zvezek, 149). Bila je to njegova nekdanja ljubezen Marie von Smolenitz, poročena s slikarjem Gaffingerjem. Njo je imel pred očmi, ko je pisal dramo o Heri, kakor je Leandru dal nekaj svojih lastnosti. V svojem dnevniku omenja dvakrat (14. marca in 12. aprila 1834) njeno lepoto: »das himmlische Gesicht«, »in aller ihrer damals wirklichen himmlischen Schönheit«. Zato je razumljivo, da Grillparzer v drami večkrat poudarja prav lepoto glavne junakinje. Prva beseda, s katero jo nagovori (v 2. prizoru I. dejanja) služabnica v svetišču, je: »Ei, schöne Hero, schon so früh beschäftigt?« Navkteros pa ne ostane samo pri ugotovitvi, da je Hero »ein schönes Weib«, ampak opisuje ta vzor lepote na široko: »Die Priestrin selbst; ein herrlich prangend Weib! / Die besser tät, am heut'gen frohen Tag / Der Liebe Treu' zu Schwören ewiglich, / Als ihr sich zu entziehn, so arm als karg; / Der Anmut holder Zögling und der Hoheit, / Des Adlers Aug', der Taube süßer Girren, / Die Stirn so ernst, der Mund ein holdes Lächeln. / Fast anzuschauen wie ein fürstlich Kind, / Dem man die Krone aufgesetzt noch in der Wiege. / Und dann! Was Schönheit sei, das frag' du mich! / Was weisst du von des Nackens stolzem Bau, / Der breit sich anschliesst reichgewundenen Flechten, / Den Schultern, die, beschämt nach rückwärts sinkend, / Platz räumen den begabtern reichen Schwestern, / Den feinen Knöcheln und dem leichten Fuss / Und all den Schätzen so beglückten Leibes?« (II. dejanje, 1. prizor.) Ni torej čudno, da je vsakemu, ki je dramo prebral, ostala Herina lepota v spominu in da je delo na odru moglo uspeti samo z igralko, ki je v znatni meri ustrezala visokim zahtevam besedila.

3. Bogomila je hči svečenika, Hero pa nečakinja. In Bogomila je svečenica v svetišču boginje ljubezni kakor Hero.

4. V drami se mnogo govori o odpiranju in zapiranju svetišča, ki je za občinstvo odprto samo ob velikih praznikih, sicer je pa postavljena straža, ki zapira vrata in budno pazi, da ne vstopi nepoklicanec. In Prešeren omenja iz službe Staroslava in njegove hčere prav to, da odpirata in zaklepata boginje vežo.

5. *Krst* se zaključuje z lapidarnim verzom: Nič več se nista videla na sveti. V drami se prav posebno poudarja bridkost trajne ločitve dveh, ki mislita, da drug brez drugega ne moreta živeti. Hero zdihuje: »Im ganzen Leben seh' ich kaum ihn wieder« (III. dejanje). Ob mrtvem Leandru toži: »Nie wieder dich zu sehn, im Leben nie! ... / Und nimmer sieht mein lechzend Aug' dich wieder?« (V. dejanje.) Leander pa še posebej poudarja »grozni obseg« besede »nikoli«. Ko mu dá Hero razumeti, da se ne sme nikdar več k njej vrniti, pravi: »So meinst du: nie? — in aller Zukunfft nie? / Kennst du das Wort und seinen grausen Umfang?« (III. dejanje.)

Tu moram pripomniti, da zaključni verz v *Krstu* prav tako in morebiti še bolj spominja na konec Grillparzerjeve *Medeje*, ki izzveni v slovo Medeje od Jasona: »Ich geh' und niemals sieht dein Aug' mich wieder!« *Medeja* je tretji del trilogije *Das goldene Vlies*, ki je bila prvič uprizorjena 1821 v dvornem gledališču na Dunaju in je izšla v tisku naslednje leto. Prešeren je mogel to delo videti na odru ali ga vsaj brati. V drugem delu te trilogije, *Die Argonauten*, sem trikrat opazil misel slovesa za vedno: III. dejanje, verzi 398, 400 in 403. Sicer pa v trilogiji nisem našel drugega, kar bi me spominjalo na Prešerna, kakor osnovno misel *Medeje*: »Was ist der Erde Glück? — Ein Schatten! / Was ist der Erde Ruhm? — Ein Traum!« (V. dejanje, 198, 199.) Grillparzer je torej tudi pokopal up na zemlji sreče.

Vendar pa ni imel Prešeren ne balade ne drame pri rokah, ko je pesnil *Krst*. Kajti sicer bi se mu ne bila primerila neznatna pomota, ki jo omenja tudi Kidrič (l. c.), da je namreč postavil Herino bivališče v Abydos (»v Abidi« je lokal od Abid, kakor na primer na sveti, na otoki, pri gradi itd.). Ta napaka je več kot razumljiva. Poznal sem zgodbo iz grške mitologije in iz Schillerja, dramo sem videl na odru,

pa bi ne bil do zadnjega časa nikdar mogel odgovoriti na vprašanje, ali je bila Hero na evropski ali na azijski obali Helesponta. Misli sem celo, da je bila iz Abide.

Vsa znamenja, iz katerih sklepamo, da je Prešeren poznal Grillparzerjevo dramo, so pa čisto zunanja in se nikjer ne nanašajo na njeno vsebino. To, da je Hero nečakinja višjega duhovnika v svetišču boginje ljubezni, da je sloveča in lepa, so zunanosti, ki kažejo, da mu je bila drama znana, prav nikjer pa ni razvidno, da bi bila nanj napravila kakršenkoli globlji vtis. V tem je Prešerenovo razmerje do te drame povsem drugačno kakor na primer do *Sapphe* ali do *Tassa*. Še več: Prešeren se je v *Krstu* postavil na popolnoma drugačno stališče kot Grillparzer v vprašanju, ki ga drama obravnava: v vprašanju vednega devištvā, recimo splošno: celibata. V drami zahtevajo verski predpisi, da je Afroditina svečenica neporočena. Te stare običaje brani Herin stric z vso odločnostjo, čeprav dostojanstveno in zelo obziren do nečakinje. Nikakor ne sili Here, da prevzame hudo žrtev in postane svečenica, in je še v zadnjem trenutku pripravljen pustiti jo domov, ako ne ostane v svetišču popolnoma prostovoljno. Ko pa je obljuba storjena, ni več mogoč korak nazaj, ampak samo naprej po začeti poti. In vendar izzveni drama v obsodbo njegovega stališča. Izreče jo Herina služabnica, lahkoživa Janthe, ki mu zakliče ob mrtvi Heri: »Vorsicht'ger Tor, sieh deiner Klugheit Werke!« in zahteva odpust iz službe: »Eine Dienerin begehrt der Freiheit; ich kehre heim zu meiner Eltern Herd.«

Da je imel Grillparzer samostansko življenje pred očmi, ko je pisal žaloigro o nesrečni ljubezni svečenice, ugotavlja na primer obširna monografija o Grillparzerju takole: »Das Trauerspiel enthält eine Menge persönlicher Gedanken und Gefühle Grillparzers. Wir spüren darin den josephinischen Geist, den ihm sein Vater vererbt hatte. Bei der Schilderung des Festes in Sestos denkt er an eine Einkleidung. Die sich dem Dienste der himmlischen Aphrodite weihende Hero ist ein junges Mädchen, das ins Kloster tritt... Grillparzer, der Freigeist, verurteilte das Klosterleben. Sein Stück zeigt uns, wie die Natur die Religion Lügen straft (kako narava postavlja vero na laž), wie der Instinkt in einem reinen Herzen über die mönchischen Regeln den Sieg davonträgt« (Fran Grillparzer. Sein Leben und seine Werke von A. Ehrhard. Deutsche Ausgabe von M. Necker. München 1902. Str. 295). I. D.

KULTURNE POVEZAVE NA VELIKE RAZDALJE

Že leta 1957 sem se v članku o Aškerčevi baladi »*Mejnik*« (JiS II, 241—247) dotaknil vprašanja vzajemne povezanosti ljudskih izročil na velike razdalje. Izročilo o grešniku (-ci), ki se mora pokoriti za grehe zoper svetost meja (zoper dolžnosti do vaške skupnosti), je razširjeno od Estonske proti zahodu po vsej Srednji in Zahodni Evropi do atlantskega obrežja in je preskočilo z izseljenci tudi ocean v Ameriko. Pa tu razdalje niso nič čudežnega, ko se inačice drže tako rekoč druga druge. Drugače je s posebnim motivom, da tak grešnik sreča zunaj kje znanca, soseda, vračajočega se domov, in mu toži svoje gorje, znanec ali sosed pa po vrnitvi zve, da je grešnik (-ca) prav tedaj umrl (-la). To je enkratna pesniška zamisel, tako svojevrstna, da ni mogla nastati na več krajih. Mlajša je, nenujna, okrasek zavoljo lepote in učinka. Širila se je dosti daleč, pa ne tako daleč, kakor pripovedka sama, vendar se je spet porazgubila, da sta ostali — kolikor zdaj vemo — samo dve inačici daleč vsaksebi, ena v Aškerčevem rojstnem kraju ob Savinji, druga na Vorarlberškem.

Čisto tako podobni sta si še dve drugi bajki na Slovenskem in na Vorarlberškem. V Sloveniji je ponekod še močno živo izročilo o *Netéku*, bajčno-legendarnem varuhu gostoljubja. Najbolj znana je pač Trdinova inačica v »Verskih bajkah« (št. 48), ki jo je čul jeseni 1879 v Gradišču pri Dolenjskih Toplicah in združuje dvojje motivov (plačila in kazni): Neték pride v krčmo, naroči in pojé južino za dvanajst ljudi; usmiljena krčmarica ubogemu sestradancu prinese še vina, pač kakršnega daje poslom, in za jed in pijačo ne vzame plačila. Letina je nato zelo obilna, le vino je bolj — za posle. — Petdeset let poprej, leta 1814, pa je bil krčmarjev ded Netéku tako kosilo slano zaračunal, zato je prišla lakota, združena z nenasitnostjo, pa preneha'la šele po treh letih. Kocbekova inačica iz Solčave pripoveduje o prenehanju lakote, ko so dali pri kmetu Perku Neteku dva hleba in veliko latvico kislega mleka. To je pojedel in odšel in »od tistega časa niso videli Neteka nikdar več«.

Skoraj kakor okrajšan prepis Trdinove bajke se čuje Beitlova pripovedka »*Der Fresser*« (Požeruh) iz Bregenzerwalda na Vorarlberškem: V času, ko je kuga razsajala po deželi, je prišel v krčmo tujec ter naročil in pojedel južino za dvajset